

ESKİ HUKUKUMUZA GÖRE EVLADIYE VAKIFLARDA GELİRİN TAKSİMİ

Prof.Dr.Abdulkadir ŞENER

A. GİRİŞ

Eski hukukumuzda vakıflar, amaçlarına göre pek çok çeşitlere ayrılır. Bunlardan biri de "Evladiye Vakıflar"dır. Bu vakıfları, "Aile Vakfı", "Zürri" ve "Ehli" vakıflardan ayıran bazı özellikler vardır. "Aile Vakfı", evlad, ahfad ve sair aile efradının yararına yapılan bir vakıftır. Medenî Kanunumuzun 322. maddesinde ele alınan bu vakıf, aile fertlerinin eğitim ve öğretimi, donatım ve desteklenmesi gibi gayelere yöneliktir. "Zürri" vakıflar, geliri, vâkıfın kendi veya başka bir şahsın evladına ve evladının evladına tahsis ettiği vakıflardır. "Ehli" vakıflar ise, amaçları yönünden daha geniş olup geliri, evlada, evladın evladına, akraba ve teallükata tahsis edilen vakıflardır. Bu vakıfların mukabili "Hayrî" vakıflardır.

Evladiye vakıflara gelince, geliri, evlada ve evladın evladına... meşrut olan (şart kılınan) vakıflara bu isim verilmektedir. Buradaki "evlad" kapsamına erkek ve kız çocuklar girmektedir; fakat Medenî Kanunumuzda yer alan "evlatlık" gimmemektedir. Çünkü Medenî Kanunumuzdaki evlat edinme müessesesi, eski hukukumuzda mevcut değildir. Evladiye vakıflarda bir tertib (sıralama) varsa ona uyulması gerekir. Meselâ gelir, önce evlada, sonra evladın evladına sıra ile tahsis edilmişse, birinci kuşaktan evlat var iken ikinci kuşaktan olan evlada, yani torunlara gelirden pay verilmez.

Arapça bir sözcük olan evlad, çocuklar anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün tekili veled'dir. Bazen bu iki sözcüğün birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Veled kelimesi vakfiyede bir kez zikredildiğinde, vâkıfın erkek ve sulbî çocuklarına delalet eder; torunları buna dahil olmaz. Eğer bir kârine varsa veled sözcüğü, ahfadı (torunları) da içine alır. Meselâ çocukları hayatta olmayan bir kimse, vâkıfın gelirini evladına şart kılmuşsa, bu gelir, onun torunlarına intikal eder. Daha açık bir deyişle; vakfiyede veled sözcüğü bir kere zikredilmişse, vâkıfın erkek ve kız çocukları geliri eşit olarak paylaşırlar. Eğer vâkıfın sulbî bir çocuğu, yani bir oğlu veya kızı varsa gelirin tamamını alır; hiç çocuk yoksa gelir fakirlere verilir. Gelirin veled'e şart kılınması halinde, vakıf yapıldığı esnada vâkıfın çocukları bulunmayıp torunlar bulursa, kız olsun erkek olsun, gelir bunlara verilir. Bu durumda kızından torunlarının buna dahil olup olmadığı ihtilaflıdır. Tercih edilen görüşe göre bunlar dahil değildir; yani buna yalnız erkek evladın erkek ve kız çocukları dahildir.

Veled sözcüğü, iki kere zikredildiği takdirde, birinci ve ikinci kuşakta (batında) bulunan mevcut sulbî erkek ve kız çocukları kapsadığı gibi, vakıf kurulduktan sonra doğanlara da şâmil olur.

Veled kelimesi, üç kez zikredilirse, sadece üç kuşak için geçerli olmaz; bütün kuşakları kapsar.

Evlad kelimesi, vakfiye'de bir kere zikredilirse kız ve erkek çocuklara şâmil olur; torunlara şâmil olmaz. Ancak vakfiye'de bir kârine bulunursa, meselâ "neslen ba'de neslin evladına şart eyledim" cümlesi yer alırsa, torunlara (ahfada) da şâmil olur.

Evlad sözü, iki kere zikredilirse, bütün çocukları kapsar.¹

Evlad ve evladın evladına şart kılınan vakıfta da tertibi gösteren bir sözcük bulunursa, ona uyulması gerekir. Dolayısıyla birinci kuşaktan evlad mevcut iken ikinci kuşaktan evlada gelirden pay verilmez. Meselâ

1. Ömer Hilmi/ İsmet Sungurbey, **Eski Vakıfların Temel Kitabı**, İstanbul 1978, s. 53 vd; Ali Himmet Berki, **Vakıflar**, 2. Baskı, İstanbul 1946, s. 94-95.

birinci kuşaktan birkaç evlad olup birisinin ölmesi halinde onun payı, çocuklarına değil, hayatta olan evlada verilir; yani ölenin çocukları derece itibarıyla ikinci kuşaktan oldukları için, bu durumda gelirden pay alamazlar.

Evlada meşrut olan (şart kılınan) vakıfların vakfiyelerindeki kayıt ve şartlara uyulması gerekir. Meselâ vâkif, evladın isimlerini zikrederse, ismi zikredilmeyen evlada gelirden pay verilmez.² Aynı şekilde vâkif, "vakfımın gelirini kız evladım ve evladımın kızı alsın" diye bir ifade kullanmışsa, gelir onun kız evladı ile oğul ve kızın kız evladına ait olur.

Veled ve evlad kelimeleri, müslim ve gayri müslim evlada şâmil olur. Ancak vâkif, "müslim olan evladıma şart kıldım" tarzında bir kayıt koymuşsa, gayri müslim olan evladı vakfın gelirinden pay alamaz. Kezâ gayri müslim bir vâkif, "müslim olmayan evladıma şart kıldım" diye bir kayıt koymuşsa, onun müslim olan evladına gelirden pay verilmez.³

B. GELİRİN TAKSİMİ

Eski vakıflarımızın vakfiyelerinde vakfın gelirine "Galle" denilmektedir. Galle (gelir), vâkifin şartları gözönüne alınarak, ilgili cihetlere sarfedilir. Genellikle vakfın tamiri, işletme giderleri, mütevellî ücretleri ve hayır cihetine şart kılınan meblağlar ayrıldıktan sonra, evladiye vakıflarda gelir, evlad arasında vakfiyedeki şartlara göre taksim edilir.

İslâm hukukçuları, evladiye vakıfların vakfiyelerindeki gelirin taksimiyle ilgili şartlara uyulmasının gerekli olduğunda ittifak etmişlerdir. Meselâ vâkif, gelirin taksiminde erkek ve kız evladı arasında bir fark gözetilmemesini istemiş, yani gelirin onlar arasında eşit olarak paylaşılmasını şart koymuşsa, bu şarta uyulması gerekmektedir. İslam Miras Hukuku (Feraiz) hükümlerine göre erkeğe iki, kıza bir hisse verilmesini şart koymuşsa, elbette bu şarta da riayet edilmektedir.⁴ Fakat vâkif, gelirin şer'î usûle göre taksim edilmesini şart koymuşsa ve açıkça oğula kızdan daha fazla pay verilmesini, ya da her ikisinin eşit pay almasını belirtmişse, gelirin taksimi konusunda ihtilaf edilmiştir.

Ünlü Hanefî İslâm hukukçusu Muhammed Emin İbn Abidîn (ö. 1838), bu tür, yani gelirin şer'î usûle göre taksim edilmesi şartını taşıyan evladiye vakıflarda, gelirin evlad arasında nasıl taksim edileceği hususu ile ilgili görüşleri ele alan bir risale yazmıştır. "*el-Ukûd ed-Durriyye fî Kavli'l-Vâkif alâ'l-Farîdati's-Şer'iyye*" adlı bu risalesinde⁵ İbn Abidîn; Hanefî, Mâlikî ve Şafîî hukukçuların görüşlerini nakletmiş ve enine boyuna tartışmıştır. Bu hukukçuların çoğunluğuna göre vâkif gelirin evladına Feraiz kurallarına göre, yani erkeğe iki ve kıza bir hisse verilmesini şart koymuşsa, gelir bu şarta göre taksim edilir. Vâkif böyle bir şart koymamışsa, gelir evlad arasında, kız olsun erkek olsun, eşit olarak paylaşılır. Çünkü vakif, asil itibarıyla teberrudur, bir nevi sadakadır, hibedir. Dolayısıyla bunların hepsi "atiyye" kapsamına girer. Hz. Peygamber de, "*Çocuklarınız arasında atiyyede (ihşanda) bulunurken adaletli davranın*"⁶ buyurmuştur. Kur'an-ı Kerim'de de, "*Allah adaleti, iyiliği ve yakınlarla yardımda bulunmayı... emreder*"⁷ buyurulmuştur. Bu âyette yakınlarla mâli yardımda bulunma emredilirken, erkek ve kız ayrımı yapılmamıştır. Çünkü yardım, hem sadakayı, hem de yakınları gözetmeyi (sılayı) kapsar. Evladiye vakıflarda da, vâkif hayatta iken evlatlarına bir teberroda bulunmaktadırlar. Büyük Hanefî hukukçusu el-Hassaf (ö. 874)'in da ifadesine göre, bu tür vakif yapmaktan amaç, hem sevap kazanmak, hem de evladı gözetmektir. Böyle durumlarda ise evlad arasında erkek ve kız ayrımı yapılmaz.⁸ Nitekim kaynaklarda, Hz. Peygamber'in şöyle bir hadisi de yer almaktadır: "*Nu-man b. Beşîr, bir oğluna bir şey bağışlamış ve bu hususta Hz. Peygamber'in şahit olmasını istemiştir. Hz. Peygamber; öteki çocuklarına da aynı şekilde bir şey bağışladın mı? diye sormuş; hayır, cevabını alınca, çocuklarınız arasında adaletli olun, buyurmuştur*"⁹

Hanefî hukukçularından İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö. 804), evlada yapılan hibede, oğula iki, kıza bir oranında bağışta bulunulması gerektiğini ileri sürmüş ve vakfı da hibeye kıyas ederek, evladiye vakıflarda gelirin erkeğe iki, kıza bir nisbetinde paylaşılmasını ileri sürmüştür. Ancak öteki Hanefî hukukçuları bu görüşe katılmamış, evladiye vakfın gelirinin "Şer'î usûle" göre taksimi şart koşulmuşsa, zikredilen âyet ve hadislere dayanılarak, bu gelirin, kız ve erkek çocuklara eşit şekilde verilmesini benimsemişlerdir.¹⁰ Nitekim uygulama da çoğunluğun benimsediği bu ictihada göre yapılagelmıştır. Kanaatimizce doğru olan da budur.

2. Ali Himmet Berki, *age.*, s. 95-97.

3. Ali Himmet Berki, *age.*, s. 98.

4. Ömer Hilmi, *İthafu'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf*, Ankara 1977, s. 44 (149. Mesele).

5. Bkz. *Mecmû'ati Resaili İbn Abidîn*, İstanbul 1325, c. II, s. 15-32.

6. Buharî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Hibe: 12.

7. Nahl Suresi, 90.

8. İbn Abidin, *age.*, c. II, s. 18.

9. Buharî, *age.*, Hibe: 13; Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Hibât: 9.

10. İbn Abidin, *age.*, s. 18-20.

Osmanlılar zamanında muhtelif tarihlerde¹¹ çıkarılan tebliğ ve arazi intikal kanunlarına göre de icareteynli ve icare-i vâhede-i kadîmeli vakıf arazilerle rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olan arazi-i emîriyyenin intikalinde erkek ve kız evlâdın pay alırken eşit olarak kabul edilmeleri öngörülmüştür.¹² Çünkü bu arazilerin evlada intikali, mülkiyetin değil, kullanma hakkının intikali olduğundan, İslam Miras Hukuku (Feraiz) hükümlerine tâbi tutulmamıştır.

C. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk Medenî Kanununda (mad. 322-345), aile topluluğunun malî yönünü güçlendirmek için "Aile Vakfı", "Aile Malortaklığı" ve "Aile Yurdu" müesseselerine yer verilmiştir. Bunlardan "Aile Vakfı", eski hukukumuzdaki "Evladiye" vakıflara benzer gibi görünsede ondan tamamen farklı bir müessesedir. Aile vakfı, ailenin malî yönünü düzenlemek, güçlendirmek ve dolayısıyla ailenin geleceğini güvence altına almak ve fakru zarurete düşmesini önlemek için kurulmaktadır.¹³ Ancak Medenî Kanunun 322. maddesinde "... Eşhas veya miras hukukuna dair olan hükümlere tevfikân aile vakıfları tesis edilebilir. Bir malın veya bir hakkın devir ve ferağ edilmemek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradında arasında tarzı intikaline dair her türlü tasarruf memnudur..." denilmektedir. Aile vakfı, vakıf senesinde isimleri zikredilen aile fertlerinin hepsinin ölmesiyle sona erer ve bu tesis hakkında Medenî Kanunun 50. maddesi hükümleri uygulanır.¹⁴

Eski hukukumuzda göre evladiye vakıfların geliri, vakfiyede kendilerine gelir tahsis edilen kişiler ölünce, ya da vakfiyedeki şartlara göre vâkıfın nesli tükenince fakirlere verilir. Eski hukukumuzda evladiye ve zürri vakıf yapanlar, işin sonunda hayır cihetini gözetmekle birlikte evlad, zürriyet ve nesillerinin barınma, geçim, öğrenim ve benzeri ekonomik ihtiyaçlarını karşılama gibi hususları amaçlamışlardır. Gerçi yüksek mevkilere gelen bazı kişilerin ikballeri sönünce mallarının muhtemel müsâderesini önlemek için, ya da bazı kimselerin İslam Miras Hukuku (Feraiz) hükümlerinden kurtulmak maksadıyla, özellikle oğula iki, kıza bir hisse verme veya dede yetimi denilen torunları mirasdan yararlandırma, eş ve kimi yakınları mirasdan mahrum bırakma gibi düşüncelerle evladiye vakıflar tesis ettiklerini söyleyenler vardır. Hatta Arazî İntikal Kanunlarında da Feraiz hükümlerinden kaçınma gibi bir niyetin bulunduğu ileri sürenler olmuştur. Kanaatimizce evladiye vakıflar'da asıl saik, önce evlad, zürriyet ve neslin malî yönden desteklenmesi veya vakfiyedeki şartlara göre bunların ölüp gitmesi halinde de gelirin bir hayır cihetine sarfedilmesidir. Arazî İntikal Kanunları sözkonusu olunca, o çağlardaki Osmanlı tarım politikasının ve ekonomik şartların rolünü gözardı edemeyiz. Üstelik arazi-i emîriyyenin ve vakıf arazinin intikali, mülkiyetin değil, sadece kullanma hakkının intikalidir ve devlet de bu konuda uygun bulduğu kuralları kanunlarla tesbit etmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, mülhak vakıflardan olan evladiye vakıflar, iyi idare edildikleri zaman faydalı olmuş, kötü idare edildikleri zamanlarda veya ekonomik şartların tamamıyla değiştiği dönemlerde beklenen faydayı sağlamaktan uzak kalmıştır.¹⁵

11. Burada 7 Cumâde'l-Ülâ 1263 tarihli tebliğ ile 17 Muharrem 1284 ve 21 Şubat 1328 tarihli kanunları zikredebiliriz. Bu kanunlar hakkında geniş bilgi ve uygulamalar için Bkz. Ali Himmet Berki, **Miras ve Tatbikât**, 3. Baskı, Ankara 1968, s. 137-164.
12. Ali Himmet Berki, **Miras ve Tatbikât**, s. 137 vd.
13. H. Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medenî Hukuku**, c. II (Aile Hukuku), İstanbul 1950, s. 403, 419, 420.
14. H. Veldet Velidedeoğlu, **age.**, s. 422.
15. Evladiye vakıfların leh ve aleyhindeki görüşler için Bkz. Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988, s. 201-203.